

Dini ve İdeolojik Kimliklerin İnşasında Etkili Sosyoekonomik Faktörler ve İlişki Düzeyleri: Mardin İli Örneği*

Socioeconomic Factors Effective in the Construction of Religious and Ideological Identities and Their Relationship Levels: The Case of Mardin Province

Dr. Şeyhmus DEMİR ¹

Öz

Çalışma, Mardin ilinde, dini ve ideolojik kimliklere ve bu kimliklerin oluşum süreçlerinde etkili faktörlere odaklanmaktadır. Elde edilen kapsamlı bulgu ve sonuçlar kimlikteki dönüşümün bir süreklilik içinde olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle kimlikler durağan olmayıp yaşam boyunca bir inşa halindedir. Kimlikler; dil, ideoloji, dini inanç, yaş, cinsiyet, meslek, yerleşim yeri gibi faktörler ve aile, eğitim kurumları, siyasi parti, sivil toplum kuruluşları ve kitle iletişim araçları gibi kurum ve aktörlerin etkisinde şekillenmektedir. Bu faktörler bazen tek başlarına bazen de birbirleriyle ilişkiler kurarak kimliğin inşa sürecinde birlikte etkin olmaktadır. Çalışmada kimliklerin geçişkenliği de dikkate alınarak inanç, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, yaş ve yerleşim yeri gibi faktörlerin dini ve ideolojik kimliklerin oluşumunda etkili olma durumları belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu sayede belirlenen sosyoekonomik kimliklerin şekillenmesinde hangi faktörlerin ne ölçüde etkili olabildiklerine ilişkin bir perspektif oluşturabilecektir. Dini ve ideolojik kimliklere ilişkin bir teorik arka plandan sonra araştırma evrenini oluşturan Mardin ilinde yaşayan kişilere yönelik yapılan saha araştırmasının verileri SPSS yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bu kapsamda Mardin ilindeki 18 yaşından büyük 1609 katılımcı ile anket yapılmıştır. Anketler 2020 yılının Haziran ve Temmuz aylarında uygulamalı bir alan araştırması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada genel tarama modeli tercih edilmiş olup bağımsız ve bağımlı değişkenler veya kategorik (nitel) değişkenler arasında karşılaştırmalar yoluyla ilişki taraması uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Mardin’de bireylerin, dini ve ideolojik bağlamdaki kimlik oluşumlarının cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi, yaş, yerleşim yeri gibi özelliklerin etkileşimi ile biçimlendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, dini kimlik, ideolojik kimlik, Mardin

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The study focuses on religious and ideological identities and the influential factors in the formation processes of these identities in the province of Mardin. The comprehensive findings and results obtained show that the transformation in identity is in a continuum. In other words, identities are not static, they are in a state of construction throughout life. Identities; It is shaped under the influence of factors such as language, ideology, religious belief, age, gender, profession, place of residence, and institutions and actors such as family, educational institutions, political parties, non-governmental organizations and mass media. These factors are active together in the process of building identity, sometimes alone and sometimes by establishing relationships with each other. In the study, it is tried to determine the effects of factors such as belief, gender, education level, income level, age and place of residence in the formation of religious and ideological identities, taking into account the passivity of identities. In this way, it will be able to create a perspective on which factors can be effective in shaping the determined socioeconomic identities. After a theoretical background on religious and ideological identities, the data of the field

* Bu çalışma, yazarın “Gelenek ve Modernleşme Bağlamında Sosyoekonomik Kimlikler: Mardin İli Örneği” isimli 2020 yılında tamamlanan doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dicle Üniversitesi, Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (DÜBAP) Koordinatörlüğü, demirs4780@gmail.com

Atf için (to cite): Demir, Ş. (2021). Dini ve ideolojik kimliklerin inşasında etkili sosyoekonomik faktörler ve ilişki düzeyleri: Mardin ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 804-820.

research conducted for the people living in Mardin, which constitutes the research universe, was analyzed through SPSS software. In this context, a survey was conducted with 1609 participants over the age of 18 in Mardin. The surveys were conducted in June and July 2020 in the form of an applied field study. The general survey model was preferred in the study, and the relationship screening was applied through comparisons between independent and dependent variables or categorical (qualitative) variables. The findings obtained show that the identity formation of individuals in religious and ideological contexts in Mardin is shaped by the interaction of characteristics such as gender, education and income level, age, place of residence.

Keywords: Identity, religious identity, ideological identity, Mardin

Paper Type: Research

Giriş

Kimlik olgusu, başta siyaset ve sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında geçmişten günümüze önemini koruyarak karşımızda durmaktadır. Özellikle sınırların belirsizleştiği günümüzde kimliklere yapılan vurgu daha çok farklılıkların bir arada yaşamasına ilişkin zeminin oluşturulması yönündedir (Aka, 2010, s. 17). Kendimizin kim olduğu sorusuna verilecek cevaplar manzumesi olarak göndermede bulunduğumuz kimlik olgusunun benzer şekilde kendimizin de ötekilerin bakış açısıyla tanımlanmasını da beraberinde getiren bir anlam taşıdığını belirtmek gerekir. Kimlik olgusu, toplumdaki sosyal yapıya temel oluşturan ve değer verilen olgulardan birini meydana getirmektedir. Kimlik, insanların kültürel, sosyal ve ekonomik konum ve statülerine karşılıklı gelen çok katmanlı, tutum, inanç ve değer yargıları gibi hayat şeklini yansıtan bir içeriğe işaret etmektedir. Kimlik, genel manada bireylerin ve farklı ölçek ve özellikteki sosyal toplulukların “kimsiniz, kimlerdensiniz?” sorusuna karşı geliştirdikleri cevaplar bütünüdür (Güvenç, 1993, s. 2-3). İnsanların karşı karşıya kaldığı bu soruların özü, hayatlarını anlamlandırma ve bu çerçevede bunu yansıtmaya biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kim olduğuna ilişkin ortaya konan sorulara verilen cevaplar, öncelikle toplumsal bir çerçevede oluşmaktadır. Kimliği çerçeveyen bu nitelikler, toplumdaki öteki kişi ve gruplarla oluşturduğumuz toplumsal ilişkiler ve etkileşimler içinde meydana gelen özelliklerdir. Bu durum da kültürel düzen içinde şekillenir.

İnsanlarda kimlik inşasının büyük oranda toplumsallaşma süreci içinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu da bize kimliklerimizin çoğunlukla yaşadığımız toplumla olan ilişkilerimizin ürünü olduğunu göstermektedir. Öte yandan toplumun geleneksel olandan modern olana geçişle birlikte yaşadığı değişimin kimlikler üzerinde önemli etkiler oluşturduğu da bir gerçektir. Kimlik kavramının oldukça eskiye uzanan bir maziye sahip olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Zira kimlik, kişi veya kişilerden meydana gelen toplulukların var olduğu zamanlardan beridir anlam dünyamızda yer almaktadır. Bu çerçevede kimliğin ilk insan kümelerinden itibaren bireylerden oluşan tüm sosyal gruplar için yadsınamaz bir gerçeklik şeklinde görülmektedir. Bu bağlamda giderek çokkültürlüleşen ve sosyoekonomik statülerin karmaşıklaştığı bir dünyada kimliklerimizin açıklığa kavuşturulması zorlaşmaktadır.

Kimlik hazır, önceden belirlenen içsel bir özden ziyade bir grup içinde yaşanılarak, karşılıklı etkileşim içine girerek, sosyal kural ve normların sosyalleşerek sahiplenilmesi şeklinde ve devamlı bir “olma” halindedir (Gleason, 1983, s. 918). Kimlik, Stuart Hall’ın belirttiği gibi kişi benliğinde öykülenmekte ve biçimlenmektedir. Ancak durağan ve sabit değildir. Daima bir olma hali içinde ve tamamlanamamıştır. Sürekli bir oluşum durumunda olması nedeniyle asla tamamlanamaz, bitirilemez bir özneliktir (1998, s. 70-72). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse devamlı bir inşa halindedir. Bu bağlamda çalışmamızda, “kimlik” olgusu, verili ve değişmez bir oluşum olarak değil, bireysel ve toplumsal anlamda etkileşimle şekillenen, sınır ve içeriğiyle ilgili rasyonel tespitler yapılabilen bir içeriğe sahip olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmamızın saha araştırması boyutunda kimlik oluşumunda etkili olan faktörlerin belirlenmesi

de önemli bir kıstas olarak ele alınacaktır. Bir tasarım olarak kimliklerin inşa edilmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu birbirleriyle olan ilişkileri üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Din ve Kimlik

Tarihin ilk dönemlerindeki en eski toplumlardan itibaren dini inançtan yoksun bir toplum olmadığı düşünülmektedir (Sesli, 2019, s. 13). Kimliğin beslendiği kaynaklardan olan din sosyal bilimlerde iki perspektiften ele alınarak değerlendirilmektedir. Birincisi vahiy kaynaklı olarak bilinen dinler, diğeri bir kültür sistemi olarak değerlendirilen kültür kaynaklı dinlerdir. Kültür kaynaklı dinler, genellikle antropolojik yaklaşımlarla ele alınmıştır. Antropolojik yaklaşımlarda din, değerler, semboller, inanç ve davranışlardan oluşan, yaşanılan ve öğrenilen kültürel bir bütünlük ya da kültürel bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Taştan, 1996, s. 12). Burada din, kültür içinde konumlanarak ve neredeyse kültürle eş değer biçimde tanımlanmaktadır. Bu noktada şu söylenebilir: Kültür, insan üretimidir, evrensel dinler ise vahiyyle başlamaktadır (Sezen, 2004, s. 25). Hem vahiy hem de kültür kaynaklı olarak din olgusunun her iki biçiminde de anlam itibarıyla aşkınlık söz konusudur. Öyle ki, yer yer bu iki aşkınlık, süreç içinde birbirinin rengine ve cilasına bürünerek aşkınlığını devam ettirir. Dinlerin birbirinin rengine bürünerek birinin diğeriyle cilalanmasına antropolojide “kültürleşme” denilirken, bunun dinsel karşılığı “senkretizm”dir. Senkretizm, farklı geleneklerin karşılıklı birbirini etkilemesi sonucu meydana gelen yeni kültürel yapıları, gelenekleri veya düşünce ekollerini anlatan bir kavramdır. (Gündüz, 1998, s. 39.) Din, kimliğin kendisini inşa ettiği kültürü ve dili etkilemesi bakımından önemli bir etkidir. Aynı etnik kökene bağlı olan farklı dini yapıdaki uluslar birbirleri için yabancı durumuna gelebilmektedirler. Çünkü dinin beraberinde getirdiği farklı gelenekler ile bu ortak kökeni paylaşan ırklar birbirlerinden farklılaşmışlardır. Aktürk’ün de vurguladığı gibi;

“Balkanlar bu konuda pek çok örnek sunuyor. Sırp ve Bulgar milliyetçilerine ve bu devletlerin resmi ideolojisinin iddiasına göre Boşnaklar ve Pomaklar Osmanlı döneminde Müslümanlaşmış Slavlardır ve bu iddiada haklılık payı vardır. Bunun gibi pek çok yerde başlangıçta dini inanca bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklar, kan bağına dayalı argümanlarla pekiştirilmiş ve “etnikleştirilmiş”tir. Bu şekilde “etnikleştirilen” dini farklılıklara pek çok örnek Nijerya’nın Hıristiyan ve Müslüman kabileleri ile Hindistan’ın Hindu ve Müslüman toplulukları arasında bulunabilir. Çin’deki Hui Müslümanları bugün resmi ideolojinin tanıdığı 56 azınlık arasında en kalabalık nüfusa sahip olanlarıdır. Fakat Huileri egemen çoğunluk Hanlardan ayıran etnik köken değil, İslam inancıdır” (2006, s. 28-9).

Görüldüğü gibi aynı ırk mensubiyetine rağmen ortak olmayan dini sistemlerin birbirlerine göre farklı olan kültür gelenekleri nedeniyle ortak bir kimlik içerisinde tanımlamada zorluklar yaşanmaktadır. Kimlik açısından din ve etnisite, aidiyet kategorilerine atfedilen kavramlardır (Taştan, 1996, s. 13). İkisi de mensuplarına bir dünya görüşü ve aidiyet duygusu sunarlar. Din ve benzeri inanç sistemlerinin başta sosyoekonomik statü ile olmak üzere insanların tutum ve davranışları ve kimliklerinde belirleyici roller üstlendikleri söylenebilir. Dinin sosyoekonomik statüyle olan ilişkileri bağlamında yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu çerçevede yapılmış bazı çalışmalar aşağıda özetlemeye çalışılmıştır:

Karayığit (2017), sosyoekonomik düzey, psikososyal gelişim ve dindarlık ilişkisini ortaya koymaya çalıştığı araştırmada alt ve üst sosyoekonomik düzeyin dindarlığı genellikle azalttığı, ekonomik olarak ortalarda bulunma halinin de dindarlığı arttırdığı sonucuna varmıştır. Yine yapılan bazı araştırma bulgularını değerlendiren Kızmaz (2013, s. 290)’a göre yoksulluk bireyde saldırganlık ve düşmanlık etmeye dönük davranış ve tutumları destekler sonuçlar doğurmaktadır. Aybek ve Tümkaya’nın çalışmasında, yoksulluğun gençlerde “uyum” ve “sosyal beceri” bağlamlarında etkilerde bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonunda yoksulluk

çeken gençlerin saldırganlık eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Ayrıca yoksul gençlerin umut düzeyleri düşük olduğu görülmüştür (2010). Sosyoekonomik seviye ve dindar olma arasındaki ilişkiye yönelik gerçekleştirilen araştırmalarda birbiriyle farklılıklar içeren sonuçlar bulunmuştur. Batı’da yapılan çalışmalarda, dinsel faaliyetleri sahiplenmenin düşük gelirli bireylerde daha yaygın olduğu gözlenmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında gelir durumu yükseklerde bulunanlar daha ziyade kamusal görünürlüğü olan dini tutum ve davranışları sahiplenirken az gelirli insanların daha çok kamusal görünürlüğü sınırlı maneviyata dönük dini faaliyetleri sahiplendiği görülmüştür (Bahadır, 2010). Türkiye’de yapılan araştırmalarda farklı bulgulara ulaşılmıştır. Bulguları gelirdeki seviye ile dindar olma arasında olumlu ya da olumsuz ilişkinin bulunması veya anlamlı bir ilişkinin bulunmaması olarak sıralayabiliriz. Sonuçlara göre çoğunlukla orta gelire sahip insanların görece dindarlık eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Düşük ve yüksek gelir seviyesindekiler onları takip etmektedir. Bu çerçevede ülkemizde bu yönde yapılan araştırmalarda gelir seviye ile dindarlık arasında negatif bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Başka bir ifadeyle gelir seviyesinin yükselmesi dini tutum ve davranışlara olan ilgiyi düşürmektedir. Taş (2004)’ın yaptığı araştırmada, gelir seviyesinin dinsel inançlar boyutundan ziyade ibadetlerin yapılması sıklığı ve sosyal yaşamla ilgili tutum ve davranışlarda etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, orta gelir seviyesindeki insanların, gelir seviyesi yüksek ve az gelirli insanlara göre, az gelirlilerin ise yüksek gelirlilere kıyasla tutum ve davranış olarak daha olumlu oldukları görülmüştür. Öte yandan gelir seviyesi orta olanların çok yüksek ve çok düşük gelirlilere göre dindarlık tutum ve davranışlarının daha belirgin olduğu diğer bazı araştırma bulgularında da tespit edilmiştir (Günay, 2003; Mutlu, 1989). Bu çerçevede yapılan bir araştırmada, üst sosyoekonomik statüdeki bireylerde % 53 oranında “din ile az ilgili oldukları”, % 20 oranında ise “din ile hiç ilgisi olmadıkları” tespit edilmiştir (Voltan-Acar, Yıldırım vd., 1996). Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında “dindar” veya “çok dindar”lar, alt sosyoekonomik statüdekilerde çoğunluktadır.

Dinin modern toplumsal hayattaki etkisi ve fonksiyonları azalmaktan ziyade farklılaştığı söylenebilir. Hervieu-Leger’in belirttiği gibi sekülerleşme; bütünüyle rasyonel bir toplum içerisinde dinin gerilemesi değil, dindarlık formlarının yeniden şekillenmesi olarak anlaşılmalıdır (2006, s. 141.). Esasen hala din, modernleşmenin yarattığı bireysel ve toplumsal kimlik bunalımının aşılmasında belirleyici bir faktör olarak da karşımıza çıkmaktadır (Gellner, 1992; Smith, 1999). Bunun yanı sıra, milli kimliklerin oluşma sürecinde de dinin etkileri yadsınamaz. Son tahlilde modernleşme ile birlikte sekülerleşme dini etkisini azaltmış ancak din, geçmişte olduğundan daha farklılaşmasına rağmen din kimliklerin oluşumunda ve dönüşümünde etkili bir faktör olmaya devam etmektedir. Din, sosyokültürel yapı kapsamında bulunan dinsel pratik ve ritüellerin etkileriyle birlikte milli kimlikte devamlılığın sağlanması ve korunmasında önemli işlevleri yerine getirmektedir. Sovyet Rusya’sında yaygın olarak görülen kimliklerin ortak potada eritilmesi politikalarına karşın evlilikler, kutsal gün ve bayramlar, cenaze ve doğum merasimleri, mezar ziyaretleri vb kültürel yapıya yerleşik dinsel unsurun Orta Asya Türk toplumlarının milli kimliğinin muhafazasında yerine getirdiği işlev bilinmektedir (D’encasse, 1992, s. 76-77; Monteil, 1992, s. 200). Din ve toplum ilişkilerinin yoğunluğu ve dinin kolektif kimliğin oluşumunda ve korunmasında oynadığı etkin role rağmen, dinin zaman zaman ulusal kimlikte bilinç çözümlerine de yol açabileceğini belirtmek gerekir. Evrensel dinler, özellikle toplumsal dinamizmin kayb olduğu dönemlerde, kimlik ve bilinci çözücü bir unsur olarak ortaya çıkabilir. Tarihte birçok milletin dinsel etkilerin de yardımıyla kimlik kaybına uğrayarak tarih sahnesinden silindiği ya da yapı ve form değiştirerek varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Bulgar, Peçenek ve Kuman Türklerinin Hıristiyanlaşarak Slavlaşması bu duruma tipik örneklik oluşturabilecek niteliktedir (Gürsoy ve Çapçoğlu, 2009, s. 119).

Anılan araştırma bulgularından da anlaşılacağı üzere sosyoekonomik statü başta olmak üzere bireysel ve kolektif kimlikler dini inançlarla yakın ilişkilidir. Yine bu çerçevede inançların kimlik üzerinde ve öteki kimlikler karşısında ayırt edici özelliğinin yanında sözkonusu topluluk içinde birleştirici role sahip olarak diğer pek çok kimlik oluşturuca faktörden daha etkin ve belirleyici bir faktör olduğu söylenebilir.

2. İdeoloji ve Kimlik

Kavram olarak ideoloji; Güncel Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Sözlük karşılığında da anlaşılacağı üzere, ideoloji özünde toplumsal açıdan belli bir topluluğun ya da tabakanın taşıdığı durumlar ile yaşam tecrübelerini gösteren fikir ve inanç bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Macit (2016, s. 34), ideolojiyle ilgili olarak onun, insanlara belirli referanslar bağlamında düşünmelerinde yol gösterici olabildiklerini söyler. Benzer şekilde Sargent (1999, s. 3-4)’e göre ideolojiler, belli kriterler ışığında bir şeyin iyi ya da kötü olduğu, saygı duyulup duyulmaması gerektiği gibi değerlendirmeler ve bilinçli tercihler yapmamızı sağlayan, kimi gruplarca gerçek ya da doğru olarak kabul edilen sistemli değer ya da inanç sistemleridir.

İdeolojiyle ilgili yapılan tüm tanım ve açıklamalar, ideolojinin birey veya grubun kimliği üzerinde ve kimliğinin yansımaları olan tutum ve davranışları üzerinde etkili olan önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Kimlik inşa sürecinde rol alan devletler, siyasi partiler başta olmak üzere aile, toplum, sivil toplum kuruluşları (STK) ve eğitim kurumları aracılığıyla ideoloji anlatılarak, öğretilerek ve hatta bazen dayatılarak istenen şekillerde kimlikler elde etmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede ideolojiler aracılığıyla kimliklerin benimsetilmesi veya empoze edilmeye çalışılması yoluna gidilmektedir.

İdeoloji ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda Althusser önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Althusser, ideoloji olgusunu oluşumu, sonuçları ve yarattığı etkiler bağlamında diğerlerinden ayrı şekilde tarif etmektedir (Zengin, 2018, s. 51-70). Devletin insanlar üzerinde oluşturduğu etkileri ayrıntılı olarak inceleyen Althusser; normal durumda devletin denetiminin dışında kalan kitle iletişim araçlarının, eğitim kurumlarının, sendikaların, hukuksal ve dinsel kurum ve kuruluşların iktidarın değer ve referanslarını aktarmak, iktidarın egemenliğini yaygınlaştırmak ve böylece öngörülen düzenin korunmasını yerine getiren kurumların tamamının tanımlanması amacıyla “devletin ideolojik aygıtları” kavramsallaştırmasını kullanmaktadır (Althusser, 2016). Bu aygıtlar aracılığıyla ideolojik argümanlar insanlara aktarılarak kimlik inşası sağlanmaktadır. Bireysel olarak sahip olunan veya grubun, topluluğun üyesi olmaktan dolayı sahiplenilen ideolojinin kimliklerimiz üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu çerçevede kimlik bağlamında üniversite öğrencilerinin sahip oldukları ideolojilerin değer ve tutumları üzerindeki yansımaları incelenmiştir. Sözkonusu çalışmayı yapan Arslantürk ve Dönmez (2019) ideolojileri basit halleriyle sağ, sol ve ılımlı şeklinde bir ayrıma tabi tutarak bunların tutum ve davranışlar üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu çerçevede çalışmada örneğin, geleneksel değerleri muhafaza etmeye, ulusal güvenliğe ve dış tehditlere karşı hazırlıklı olmayı önemseyen sağ ideolojiye sahip kişiler bu kavramlarla ilişkili gelenek, uyma ve güvenlik değerlerini öncelikli tutmakta olup bireysel özgürlükler, dünyada halkların kardeşliği, çevrenin korunması gibi düşünceleri barındıran sol ideolojiye sahip bireylerin bu kavramlarla ilişkili evrenselci değerleri öncelikli tuttuğu görülmüştür (2019, s. 85-86). Bu durum, ideoloji ve değerlerin birbirleri ile uyumlu olduğunu ve ideolojilerin kimliklerin yansımaları olan tutum ve davranışlar üzerinden etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İdeolojinin kimlik oluşumunda etkilerini sosyopolitik olarak özellikle kolektif kimlik inşa sürecinde etkili olduğu Karpat (2014) tarafından da ifade edilmektedir.

Son tahlilde ideolojiler kimlikleri oluşturan, var olan kimlikleri dönüştüren ve kendisi de ekonomik, sosyal ve kültürel yapılardan etkilenen modern zamanların ürünü olgulardır. İnsan ve topluluklar ideolojik farklılıklar üzerinden kimliksel ayrışmalar oluştururlar. İdeolojik benzersizlikler hem kendi kimliğini hem de ötekini kimliğini tarif etmek için kullanılır.

3. Araştırmada Amaç ve Yöntem (Model, Evren ve Örneklem)

Çalışmada dini ve ideolojik kimlik kategorilerinin belirlenen sosyoekonomik faktörlerle (eğitim- gelir düzeyi, yerleşim yeri, yaş, cinsiyet) ne ölçüde ilişkili olduklarını Mardin ili

üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kimliklerin geçişgenliği de dikkate alınarak inanç, cinsiyet, eğitim-gelir düzeyi, yaş ve yerleşim yeri gibi faktörlerin dini ve ideolojik kimliklerin oluşumunda etkili olma durumları belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu sayede belirlenen sosyoekonomik kimliklerin şekillenmesinde hangi faktörlerin ne ölçüde etkili olabildiklerine ilişkin bir perspektif oluşturabilecektir.

Araştırmada genel tarama modeli tercih edilmiş olup çalışmada bağımsız ve bağımlı değişkenler veya kategorik (nitel) değişkenler arasında karşılaştırmalar yoluyla ilişki taraması uygulanmıştır. Örneklem seçiminde özellikle sosyopolitik kimliklerin 18 yaş üzerinde daha gerçekçi tespit edilebileceği varsayımından hareketle bir sınırlama getirilmiştir. Araştırmada Mardin ilinde 18 yaş üstü kişilerin kimliklerini oluştururken hangi faktörlerden etkilendikleri ve bu faktörler arasında ilişkinin kimliğe yansımaları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu amaca ulaşmak üzere hazırlanan anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır.

Mardin'in saha araştırmasında tercih edilmesinin öncelikli sebebi uzun tarihsel geçmişi boyunca dilsel, dinsel, etnik köken ve diğer kültürel birçok bileşen bağlamında çok kimlikli bir yapıya sahip olmasıdır. Mardin'in bu çok kimlikli yapısı günümüzde de varlığını korumaktadır. Mardin'in sosyal ve kültürel yapısını belirleyen ana noktalardan biri ve kent kimliğinden söz edilirken yoğunluklu olarak vurgulanan özelliklerinden biri de çokkimlikliliğin kentin tarihindeki yeridir. Çokkültürlülüğü barındıran çokkimliklilik genel anlamda modern toplumların farklı sosyal ve kültürel grupları kapsamı ve bu farklı grupların adil ve dengeli statülere sahip olmalarını öngörmektedir. Bu yönüyle farklı sosyal ve kültürel grupların asimilasyondan çok farklılıkları ile entegrasyonunu ifade etmektedir (Akto, 2014, s. 41-50; Erkanal, 2005, s. 23-40; Uluç, 2007)².

Araştırmamıza benzer çalışmalarda pek çok yöntem ve ölçüt kullanılmakla birlikte hem araştırma evrenimizi temsil edebilecek hem de daha kısa sürede ve ekonomik olabileceği değerlendirilen “tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi” (Gagez, 2010, s. 209-210; Haşiloğlu vd, 2015, s. 20-22) esas alınmıştır. Araştırma evrenini oluşturan Mardin şehir merkezi ve ilçelerinde denek sayısı 18 yaş ve üzeri nüfusla orantılı şekilde tespit edilmiştir. Ana yöntem olarak “tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi”ni tercih ettikten sonra “kota örnekleme” yoluyla her yerleşim yeri için denek sayısı tespit edilmiştir. Araştırma %95 ($\alpha=0,05$) güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

Ölçme aracı olarak kullanılan anket, yapılan literatür taraması sonucu benzer araştırmalarda kullanılan ve güvenilirliği test edilmiş anketlerin çalışmaya uyarlanması sonucu oluşturulmuştur. Araştırma için Süleyman Demirel Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Etik Kurul Başkanlığına başvuru yapılarak “Etik Kurul İzni” (09/06/2020-68447) alınmıştır. Hazırlanan anket soru formu için ön test yapılmıştır. Ön test internet üzerinden uygulanmıştır. Anket soru formu oluşturulduktan sonra ülkemiz ve dünyadaki “Yeni Koronavirüs (COVID-19)” salgını dikkate alınarak internet üzerinden sıklıkla yararlanılan “Google form (<https://docs.google.com/forms/>)” uygulaması için gerekli tanımlar ve ayarlar yapılmıştır. Toplamda 110 kişi tarafından doldurulan ön test formu, olası algı ve yorum sorunlarını en aza indirmek üzere yapılmıştır. Ön test sonrasında son hali verilen anket formu Haziran-Temmuz 2020 döneminde toplam 1609 denek üzerinde uygulanmıştır. Büyükşehir statüsünde olan Mardin'in merkez ilçesi (Artuklu) ve diğer dokuz ilçesinde TÜİK'in 31 Aralık 2019 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerinden yola çıkılarak (18 yaş ve üzeri olanlar) denek sayısı tespit edilmiştir³. Anketlerin Mardin kent merkezi (Artuklu) ve diğer

² Mardin'in tarihsel ve sosyolojik olarak barındırdığı çokkimliklilik hakkında ayrıntılı okumalar için bkz. Çetin, İ., (2007), Midyat'ta Etnik Gruplar: Kürtler, Mhalmiler (Araplar), Süryaniler, Yezidiler, Türkler, Becirmaniler (Seyyidler) Alan İncelemesi, İstanbul, Yaba Yay.; Sarı, E., (2010), Mardin'de Kültürlerarasılık, İstanbul, İletişim Yayınları; Bilge, Y., (1991), Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler, Zafer Matbaası; Şahin, M., (2015), Anadolu'nun Yitik Halkı: Yezidiler, İstanbul, Kitap ve Cafe Serüven Yay.

³ 31 Aralık 2019 tarihli ADNKS'ne göre Mardin'in toplam nüfusu 838.778 kişidir. Bu nüfus içinde 501.559 kişi (%59,80) 18 yaş ve üzerindedir. Bu nüfusun ilçelere dağılımı ise şöyledir: Artuklu 109.764 kişi (%22); Dargeçit 16.163 kişi (%3); Derik 34.275 kişi

dokuz ilçeye orantılı şekilde uygulanabilmesi için her ilçe için nüfusuyla orantılı denek sayısı belirlenmiştir. Anket uygulaması yapılırken çoğunluğu yükseköğrenim mezunu veya yükseköğrenimine devam eden anketörler tercih edilmiştir. Anketörlere uygulama döneminde virüs salgını sebebiyle daha ziyade sesli ve görüntülü iletişim yoluyla anket uygulamasıyla ilgili bilgilendirmeler ve etkileşim sağlanmıştır. Okuma-yazma bilmeyen katılımcıların anket formu anketörler tarafından yüz yüze soru-cevap şeklinde seçenekler tek tek okunarak doldurulmuştur. Mardin (Artuklu)'dan 352 (%22), Dargeçit'ten 48 (%3), Derik'ten 112 (%7), Kızıltepe'den 464 + 15 (%29), Mazıdağı'ndan 64 (%4), Midyat'tan 224 (%14), Nusaybin'den 208 + 10 (%13), Ömerli'den 32 (%2), Savur'dan 48 (%3) ve Yeşilli'den 32 (%2) denekle anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

3.1. Veri Analizi ve Test Yöntemi

Çalışmada veri analizi, SPSS programı aracılığıyla ve istatistik biliminde parametrik olmayan bir sına yöntemi olan Ki-kare testi (χ^2) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem aracılığıyla elde edilen sayıların, evren sayılarına uyum gösterip göstermediği, başka bir ifadeyle gözlenen değerlerin beklenen değerlere uyumluluk gösterip göstermediği ki-kare testi aracılığıyla tespit edilmektedir. Ki-kare testi iki değişken arasında bağımlılık ve ilişki olup olmadığının tespit edilmesinde kullanılır. Değişken gruplarından biri nitel veya nicel olabileceği gibi ikisi de nitel veya nicel de olabilmektedir. Testin gerçekleştirilmesi için önce bir tablo oluşturulur ve değişkenlerden biri satırlara, diğeri de sütunlara yerleştirilir⁴.

Ki-kare testine, araştırmacılar tarafından çeşitli amaçlar doğrultusunda başvurulmaktadır. Uyumluluk seviyesi testi, ilişkilerin var olup olmadığının testi ve iki değişkenin birbirinden bağımsız olup olmadıklarının testi bunlardan bazılarıdır. Frekans dağılımları üzerinden hesaplanabilen Ki-kare testi yalnızca ilişkilerin tespitinde değil, değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesinde de kullanılmaktadır (Altunışık vd., 2017, s. 171). Ki-kare testinde, değişkenlerin ölçüm düzeyi sınıflı ya da sıralı ölçektir. Analiz, her bir kategoriye ait gözlenen ve beklenen değerler arasındaki farkın karesinin beklenen değere bölünmesiyle bulunan χ^2 değerlerinin toplanmasıyla elde edilen toplam χ^2 istatistiğinin anlamlılığını test eder. Gözlenen ve beklenen değer arasındaki fark azaldıkça, yani birimlerin kategorilere olan dağılımının uyum düzeyi arttıkça hesaplanan χ^2 istatistiğinin anlamlı çıkma ihtimali düşecektir (Can, 2014, s. 325-328).

4. Bulgular ve Tartışma

Bu başlıkta evrenimizi temsilen seçilen örneklemden katılımcılar üzerinden dini ve ideolojik kimlikler ve bu kimliklerin oluşumunda etkili sosyoekonomik faktörler birbirleriyle karşılaştırılarak incelenmektedir.

4.1. Eğitim Düzeyi ve Dini Nitelikli Kimlikler Arasındaki İlişki

Kimliklerin oluşumunda veya şekillenmesinde bireylerin eğitim düzeyleri ile dinin kimliğe yansıma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p < 0,05$)⁵. Tablo-1'e bakıldığında eğitim düzeyi azaldıkça dinin kimlik üzerindeki etkisi artış göstermektedir. Okur-yazar olmayanlar için din, kimlik üzerinde "az" veya "çok" toplamda %97,9 oranında belli ölçülerde etkili olmaktadır. Öte yandan bu oran lisansüstü eğitim alanlarda %75,30 olarak gözlenmiştir. Ortaokul mezunlarında dinin kimliğe "çok yansıması" %64,02 oranında iken lise ve üniversite

(%7); Kızıltepe 147.504 kişi (%29); Mazıdağı 20.433 kişi (%4); Midyat 71.632 kişi (%14); Nusaybin 67.537 kişi (%13); Ömerli 8.920 kişi (%2); Savur 16.718 kişi (%3); Yeşilli 8.613 kişi (%2) (TÜİK, 2020).

⁴ Nitel değişkenlerin sınıflandırılması ve kategorik değişkenler arasındaki ilişki düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla kullanılan Ki-Kare Testi hakkında detaylı bilgi için bkz. Can, A., (2014), *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Ankara, Pagem Akademi; Altunışık, Remzi vd., (2001), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, Sakarya, Sakarya Kitabevi.

⁵ "p" değeri kategorik değişkenler arasında yapılacak karşılaştırmalarda "istatistiksel anlamlı fark vardır" kararı verileceği zaman yapılacak hata olasılığı miktarını işaret eder. Bu hata oranının kabul edilebilir düzeyi 0,05 olarak önerilmektedir. Bu anlamda test sonucu elde edilen p değeri 0,05'in altında bir değer ise karşılaştırma sonucunda anlamlı farklılık bulunduğu anlamına gelmektedir (Can, 2014, s. 75-78).

mezunlarında bu oran sırasıyla %50,00 ve %39,80 olarak gözlenmiştir. Özetle Mardin ve ilçelerinde yapılan araştırma sonuçlarından elde edilen verilere göre eğitim düzeyi ve dinin kimliğe etkisi arasında anlamlı bir ilişki mevcut olup eğitim düzeyi arttıkça dinin kimlikler üzerinde belirleyiciliği azalma göstermektedir.

Tablo 1. Eğitim düzeyi ve dini nitelikli kimlik edinme arasındaki ilişki

		Dininiz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?						χ^2	p
		Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtılmaz		105,644	0,00*
Eğitim Düzeyi	n	%	n	%	n	%	n	%	
Okur-yazar değil	97	6,00	72	74,20	23	23,70	2	2,10	
İlkokul	147	9,10	86	58,50	53	36,10	8	5,40	
Ortaokul	139	8,60	89	64,02	41	29,50	9	6,50	
Lise	350	21,80	175	50,00	116	33,10	59	16,90	
Üniversite	706	43,90	281	39,80	279	39,50	146	20,70	
Lisansüstü (Y1-Dr)	170	10,60	51	30,00	77	45,30	42	24,70	
Toplam	1609	100,00	754	46,90	589	36,60	266	16,50	

*p< .05

4.2. Yerleşim Yeri ve Dini Kimlikler Arasındaki İlişki

Kimliklerin oluşumunda bireylerin yerleşim yerleri ile dinin kimliğe yansımaları arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (p<.05). Tablo-2’ye bakıldığında kırsaldan şehir merkezlerine gidildikçe dinin kimlik üzerindeki etkisi azalmaktadır. Kasaba ve köylerde yaşayanlar için %59,10 oranında din kimliği “çok yansıtır”ken ilçe ve büyükşehir/ il merkezinde yaşayanlar için bu oran sırasıyla %46,20 ve %38,70 olarak tespit edilmiştir. Yerleşim yerleri bağlamında en çok %20,60 ile büyükşehir/ il merkezinde yaşayan katılımcılar dinin kimliğini hiç yansımadığı düşünülmektedirler. Buna karşın kasaba ve köylerde yaşayanların %9,40’u için din kimlik üzerinde hiçbir şekilde etkili olmamaktadır.

Tablo 2. Yerleşim yeri ve dini nitelikli kimlik edinme arasındaki ilişki

		Dininiz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?						χ^2	p
		Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtılmaz		28,953	0,00*
Yerleşim Yeri	n	%	n	%	n	%	n	%	
Büyükşehir/ İl merkezi	326	20,30	126	38,70	133	40,80	67	20,60	
İlçe	1007	62,60	465	46,20	369	36,60	173	17,20	
Kasaba/ Köy	276	17,20	163	59,10	87	31,50	26	9,40	
Toplam	1609	100	754	46,90	589	36,60	266	16,50	

*p< .05

4.3. Yaş Grupları ve Dini Kimlikleri Benimseme Düzeyi Arasındaki İlişki

Birey için kimliklerin oluşumunda yaş ile dinin kimliğe yansımaları arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (p<.05). Tablo-3’e bakıldığında bireylerde yaş ilerledikçe dinin kimlik üzerindeki etkisi artış göstermektedir. “56 ve üstü” yaş grubundakiler için %62,30 oranında din kimliği “çok yansıtır”ken “18-25”, “26-40” ve “41-55” yaş grubundakiler için bu oran sırasıyla %37,40, %46,90 ve %49,30 olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede araştırma verilerine göre “yaşlılarda dini kimlikleri benimseme eğilimi gençlere göre daha baskındır” denilebilir. Araştırmaya katılanlar içinde dinin kimliğini “çok yansıttığını” düşünenlerin ortalaması %46,90 iken 56 ve yaş grubundakiler için bu oran %62,30’dır. Bu oranlar 56 ve üzeri yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarındakilerden belirgin derecede daha fazla dine yaşamlarında ve kimlik oluşumlarında yer verdiklerini göstermektedir.

Tablo 3. Yaş grupları ve dini nitelikli kimlik edinme arasındaki ilişki

			Dininiz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?						χ^2	p
			Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtılmaz		37,390	0,00*
Yaş Grupları	n	%	n	%	n	%	n	%		
18-25	345	21,40	129	37,40	139	40,30	77	22,30		
26-40	718	44,60	337	46,90	276	38,40	105	14,60		
41-55	400	24,90	197	49,30	145	36,30	58	14,50		
56 ve üstü	146	9,10	91	62,30	29	19,90	26	17,80		
Toplam	1609	100	754	46,90	589	36,60	266	16,50		

*p< .05

4.4. İnanç ve Siyasal Tercihler Arasındaki İlişki

Kimliklerin oluşumunda bireylerin dini inançları ile siyasal tercihleri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (p<.05). Tablo-4'e bakıldığında Mardin'de pek çok semavi ve diğer dini inançlardan insan topluluğunun yaşadığı anlaşılmaktadır. Dini inançlar sınıflandırmasında "Diğer" grubunda özellikle Êzidilik (Yezidilik) inancına sahip olanlar çoğunluktadır. Araştırmaya katılanların %89,90'ı kendini Müslüman; %1,10 Hıristiyan; %0,40 Musevi; %1,70'i ise başta Êzidilik olmak üzere kendini diğer inançlara ait hissetmektedir. Katılımcılar içinde %7,5 gibi önemli bir kısım ise dini inancının olmadığını belirtmiştir. Araştırma verilerine bakıldığında iki önemli noktanın belirginleştiği söylenebilir: Birincisi, Müslümanlar içinde oyunu kullanırken oy vereceği partinin dine yakın olmasını belli ölçülerde önemseyenlerin, başka bir ifadeyle dini inancının siyasal oy verme tercihlerini etkilediğini söyleyenlerin oranı yaklaşık %54 civarındadır. Müslüman katılımcıların yaklaşık %46'sı ise oyunu kullanırken oy vereceği partinin dine yakınlığını önemsemeyenleri ifade etmiştir. Bu çerçevede Mardin'de toplumun ezici çoğunluğu oluşturan Müslümanların yarısından fazlası için (%54) için dini inançların siyasal tercihleri belli düzeylerde etkilediğini söyleyebiliriz. İkincisi, Müslümanlar dışındakiler için oy kullandığı partinin dine yakınlığını önemsemeyenler Hristiyanlarda %66,70, dini inancı olmayanlarda %81,80 ve diğer inançlara sahip olanlarda ise %81,50 olarak tespit edilmiştir. Dini inancı olmayanlar için oy kullanma davranışlarında oy vereceği partinin dine yakınlığını önemsemeyenlerin oranının yüksekliği, onların siyasi partilerin dinden uzak kalmalarını istedikleri şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan bu oranın Hristiyanlarda %66,70 ve diğer dinlere mensup olanlarda (örneğin Êzidiler) %80'den fazla olması bu toplulukların laik yönetim ve uygulamaları önemsemeleriyle ilişkilendirilebilir⁶. Bilindiği gibi siyasi iktidarların laikliğe bağlı kalmaları, çoğunluğun baskısından endişe duyan azınlıklar açısından en önemli güvencedir.

Tablo 4. Dini inancın siyasal kimlik oluşumuna yansımaları

			Oy Verirken Partinin Dine Yakınlığını Önemiyor musunuz?								χ^2	p
			Çok önemserim		Önemserim		Az önemserim		Önemsemem		97,522	0,00*
Dini İnançlar	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Müslüman	1437	89,90	173	12,00	358	24,90	242	16,80	664	46,20		
Hristiyan	18	1,10	3	16,70	2	11,10	1	5,60	12	66,70		
Musevi	6	0,40	4	66,70	2	33,30	0	0,00	0	0,00		
Dini İnançım Yok	121	7,50	13	10,70	3	2,50	6	5,00	99	81,80		
Diğer	27	1,70	1	3,70	2	7,40	2	7,40	22	81,50		
Toplam	1609	100	194	12,10	367	22,80	251	15,60	797	49,50		

*p< .05

⁶ Bu konuda detaylı bilgi ve karşılaştırmalar için bkz. Köktaş, 2017; Akgüner, 2011; Bayındır, 2012.

Kimliklerin oluşumunda bireylerin dini inançlarının kimliklerini etkileme düzeyi ile oy verme davranışlarında siyasal partinin dine yakınlığını önemseme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($p<,05$). Tablo-5'e bakıldığında dini inancının kimliği üzerinde yansımalarının "çok" olduğunu söyleyenlerin %21,10'u oy verdiği partinin dine yakınlığını çok önemsemektedir. Dini inancının kimliğini çok yansıttığını söyleyenlerin sadece %30,80'i oy verdiği siyasal partinin dine yakınlığını önemsememektedir. Geriye kalan %70'lik kesim belli ölçülerde (çok, normal veya az) oy verdiği partinin dine yakınlığını önemsemektedir.

Dini inancının kimliğini "az yansıttığını" söyleyenlerin %9,50'si oy verirken partinin dine yakınlığını çok önemsemektedir. Bu gruptaki katılımcıların %54,30'u oy verirken partinin dine yakınlığını önemsememektedir. Öte yandan dini inancının kimliğini "hiç yansıtmadığını" söyleyenler içinde oy verirken partinin dine yakınlığını çok, normal düzeyde veya az önemsediklerini söyleyenlerin oranı sırasıyla %8,60; %3,40 ve %5,60 iken önemsemeyenlerin oranı %82,30 olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede katılımcılar içinde dini nitelikli kimlik edinme düzeyi fazla olanlar, bir başka ifadeyle dinin kimliğini çok yansıttığını ifade edenler, dinin kimliğini az yansıttığını veya hiç yansıtmadığını söyleyenlere kıyasla oy verecekleri partinin dine yakınlığını daha fazla önemsemektedirler.

Tablo 5. Dini inancın kimliğe yansımaları ve siyasal tercihler arasındaki ilişki

Dininiz sizin kimliğinizi ne kadar yansıtır?	Oy Verirken Partinin Dine Yakınlığını Önemsiyor musunuz?								χ^2	p
	Çok önemserim		Önemserim		Az önemserim		Önemsemem			
	n	%	n	%	n	%	n	%		
Çok yansıtır	754	46,90	159	21,10	253	33,60	110	14,60	232	30,80
Az yansıtır	589	36,60	56	9,50	93	15,80	120	20,40	320	54,30
Hiç yansıtmaz	266	16,50	23	8,60	9	3,40	15	5,60	219	82,30
Toplam	1609	100	238	14,80	355	22,10	245	15,20	771	47,90

* $p<,05$

4.5. Eğitim Düzeyi ve İdeolojik Kimlikler Arasındaki İlişki

Kimliklerin şekillenmesinde eğitim düzeyi ile ideolojinin kimliğe yansımaları arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p<,05$). Tablo-6'ya bakıldığında okur-yazar olmayanların %25,80'i için ideoloji kimliğe hiç yansımazken, lise mezunlarında bu oran %9,40; üniversite mezunlarında %5,40; lisansüstü mezunlarında ise %9,40 olarak görülmüştür. Yine ideoloji kimliğini "çok yansıtır" diyenlerin oranı okur-yazar olmayanlarda %22,70 iken bu oran ilkököl, ortaokul, lise, üniversite mezunlarında sırasıyla %42,20; %51,80; %56,00 ve %61,00 olarak görülmüştür. Verilerin oransal dağılımı eğitim düzeyinin artmasıyla ideolojinin kimliğe yansımaları arasında doğrusal bir orantı olduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre ideolojinin kimliğe yansımaları veya ideolojik kimlikler yüksek eğitimlilerde diğerlerine göre daha yaygın olarak görülmektedir.

Tablo 6. Eğitim düzeyi ve ideolojinin kimliğe yansımaları

Eğitim Düzeyi	İdeolojiniz Kimliğinizi Yansıtır mı?								χ^2	p
	Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtmaz					
	n	%	n	%	n	%	n	%		
Okur-yazar değil	97	6,00	22	22,70	50	51,50	25	25,80		
İlkokul	147	9,10	62	42,20	75	51,00	10	12,00		
Ortaokul	139	8,60	72	51,80	58	41,70	9	6,50		
Lise	350	21,80	196	56,00	121	34,60	33	9,40		
Önlisans-Lisans	706	43,90	431	61,00	237	33,60	38	5,40		
Lisans Üstü (YL-DR.)	170	10,60	84	49,40	70	41,20	16	9,40		
Toplam	1609	100,00	867	53,90	611	38,00	131	8,10		

* $p<,05$

4.6. Yerleşim Yeri ve İdeolojinin Kimliklere Yansıması Arasındaki İlişki

Kimliklerin şekillenmesinde yerleşim yeri ile ideolojinin kimliğe yansıması arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p < ,05$). Tablo-7'ye bakıldığında büyükşehir ve il merkezinde yaşayanların %59,20'si ideolojisinin kimliğine çok yansıdığını söylerken ilçe merkezlerinde bu oran %50,10; köy ve kasabalarda ise %40,00 olarak tespit edilmiştir. Köye ve kasaba gibi kırsal yerlerde ideolojisinin kimliğine hiç yansımadığını düşünenlerin oranı %15,60 iken ilçe merkezlerinde ve büyükşehir il merkezinde bu oran sırasıyla %10,00 ve %5,40 olarak tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre ideolojinin kimliğe yansıması/ ideolojik kimlikler, şehirleşmenin olduğu yerlerde kırsal yerlere göre daha yaygın olarak görülmektedir. Kentleşmenin etkisiyle insanların pek çok iletişim aracı sayesinde pek çok kurum ve faktörün etkisiyle kimlik inşa sürecine girdiği söylenebilir. Bu durum ideolojik düşünce ve faaliyetlerin kentlerde daha yaygın olmasını ve dolayısıyla kimliğe daha fazla etkide bulunmasını da beraberinde getirmektedir.

Tablo 7. Yerleşim yeri ve ideolojinin kimliklere yansıması arasındaki ilişki

		İdeolojiniz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?						χ^2	p
		Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtmaz		39,034	0,00*
Yerleşim Yeri	n	%	n	%	n	%	n	%	
Büyükşehir/ İl merkezi	326	20,30	514	59,20	307	35,40	47	5,40	
İlçe	1007	62,60	281	50,10	224	39,90	56	10,00	
Kasaba/ Köy	276	17,20	72	40,00	80	44,40	28	15,60	
Toplam	1609	100,00	867	53,90	611	38,00	131	8,10	

* $p < ,05$

4.7. Yaş Grupları ve İdeolojik Kimlikler Arasındaki İlişki

Kimliklerin oluşumunda bireylerin yaşları ile ideolojinin kimliğe yansıması arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p < ,05$). Tablo-8'e bakıldığında yaş ilerledikçe ideolojinin kimliğe daha "az yansıdığı" görülmektedir. "18-25" yaş grubundakilerden ideolojinin kimliğe "çok yansıdığını" düşünenler %54,50 iken "26-40", "41-55" ve "56 ve üstü" yaş gruplarında bu oran sırasıyla %58,50; %49,50 ve %41,80 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan ideolojinin kimliğe hiç yansımadığını düşünenler "18-25" yaş grubundakilerde %6,10 iken "56 ve üstü" yaş grubundakilerde ise %20,50 olarak tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre ideolojinin kimliğe yansıması veya ideolojik kimlikler gençlerde daha yaygın olarak görülmektedir. Gençlerin kentleşme ve dönüşüm geçiren iletişim teknolojileri ile zorunlu eğitim süreçlerinin etkisiyle daha eğitilmiş olmaları sayesinde diğer yaş gruplarına göre daha fazla kurum ve faktörün etkisiyle kimlik inşa sürecine girdiği söylenebilir. Bu durum ideolojik fikir ve faaliyetlerin kentlerde ve özellikle gençlerde daha yaygın olmasını ve dolayısıyla kimliğe daha fazla etkide bulunmasını da beraberinde getirmektedir.

Tablo 8. Yaş ve ideolojinin kimliğe yansıması

		İdeolojiniz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?						χ^2	p
		Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtmaz		43,826	0,00*
Yaş Grupları	n	%	n	%	n	%	n	%	
18-25	345	21,40	188	54,50	136	39,40	21	6,10	
26-40	718	44,60	420	58,50	252	35,10	46	6,40	
41-55	400	24,90	198	49,50	168	42,00	34	8,50	
56 ve üstü	146	9,10	61	41,80	55	37,70	30	20,50	
Toplam	1609	100,00	867	53,90	611	38,00	131	8,10	

* $p < ,05$

4.8. Gelir Düzeyi ve İdeolojik Kimlikler Arasındaki İlişki

Kimliklerin oluşumunda bireylerin gelir düzeyleri ile ideolojinin kimliğe yansımaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($p<,05$). Tablo-9'a bakıldığında gelir düzeyi yükseldikçe ideolojinin kimliğe daha "çok yansıdığı" görülmektedir. Düşük gelir düzeyine sahip olanlarda ideolojinin kimliğe "çok yansıdığını" düşünenler %48,60 iken orta ve yüksek gelirlielerde bu oran sırasıyla %55,90 ve %57,10 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan ideolojinin kimliğe hiç yansımadağını düşünenler düşük gelirlielerde %11,80; orta ve yüksek gelirlielerde sırasıyla %6,60 ve %7,10 şeklinde tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre ideolojik nitelikli kimlikler orta ve yüksek gelirlielerde daha yaygın olarak görülmektedir.

Tablo 9. Gelir düzeyi ile ideolojinin kimliğe yansımaları

		İdeolojiniz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?						χ^2	p
		Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtılmaz		14,694	0,005
Gelir Düzeyleri	n	%	n	%	n	%	n	%	
Düşük	467	29,00	227	48,60	185	39,60	55	11,80	
Orta	1030	64,00	576	55,90	386	37,50	68	6,60	
Yüksek	112	7,00	64	57,10	40	35,70	8	7,10	
Toplam	1609	100	867	53,90	611	38,00	131	8,10	

* $p<,05$

Tablo-10'a bakıldığında "yüksek" gelir düzeyindeki katılımcılar en fazla %20,60 ile lisansüstü ve %7,20 ile lisans ve önlisans düzeyinde eğitime sahip olanlar içinde görülmesine karşın okur-yazar olmayan (%3,10), ilkökul (%4,10), ortaokul (%3,60) ve lise mezunu (%3,40) olanlar içinde yüksek gelir düzeyinde olanların oranı çok daha düşüktür.

Tablo 10. Eğitim ve gelir düzeyi arasındaki ilişki

		Gelir Düzeyi						χ^2	p
		Düşük		Orta		Yüksek		250,115	0,00*
Eğitim Düzeyi	n	%	n	%	n	%	n	%	
Okur-yazar değil	97	6,00	66	68,00	28	28,90	3	3,10	
İlkokul	147	9,10	73	49,70	68	46,30	6	4,10	
Ortaokul	139	8,60	68	48,90	66	47,50	5	3,60	
Lise	350	21,80	118	33,70	220	62,90	12	3,40	
Önlisans-Lisans	706	43,90	124	17,60	531	75,20	51	7,20	
Lisansüstü (YI-Dr.)	170	10,60	18	10,60	117	68,80	35	20,60	
Toplam	1609	100,00	467	29,00	1030	64,00	112	7,00	

* $p<,05$

Sosyoekonomik kimliklerin biçimlenmesinde eğitim düzeyi ile ideolojinin kimliğe yansımaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($p<,05$). Tablo-11'e bakıldığında okur-yazar olmayanlarda ideolojinin kimliğe "çok yansımaya" oranı %22,70 iken ilkökul, ortaokul, lise, üniversite (lisans ve önlisans) ve lisansüstü düzeyindekilerde bu oran sırasıyla %42,20; %51,80; %56,00; %61,00 ve %49,40 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan ideolojinin kimliğe "hiç yansımaya" olmadığını söyleyenler %25,80 ile en çok okur-yazar olmayanlar arasında görülmektedir. İlkokul, ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü eğitim düzeyindekilerde bu oran sırasıyla %6,80; %6,50; %9,40; %5,40 ve %9,40 şeklindedir. İdeolojik nitelikli kimliklerin gelişimini meydana getiren en belirgin sosyoekonomik faktörün eğitim olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede Tablo-10 ve Tablo-11'e birlikte bakıldığında gelir ve eğitim düzeyi yükseldikçe ideolojik kimliklerin artış gösterdiği görülmektedir. Sonuç olarak eğitim ve gelir düzeyi arttıkça ideolojinin kimliğe yansımalarının artış gösterdiği söylenebilir.

Tablo 11. Eğitim düzeyi ve ideolojinin kimliğe yansımaları

Eğitim Düzeyi	İdeolojiniz Kimliğinizi Yansıtıyor mu?		Çok yansıtır		Az yansıtır		Hiç yansıtmaz		χ^2 91,454	p 0,00*
	n	%	n	%	n	%	n	%		
Okur-yazar değil	97	6,00	22	22,70	50	51,50	25	25,80		
İlkokul	147	9,10	62	42,20	75	51,00	10	6,80		
Ortaokul	139	8,60	78	51,80	58	41,70	9	6,50		
Lise	350	21,80	196	56,00	121	34,60	33	9,40		
Önlisans-Lisans	706	43,90	431	61,00	237	33,60	38	5,40		
Lisans Üstü (YL-DR.)	170	10,60	84	49,40	70	41,20	16	9,40		
Toplam	1609	100,00	867	53,90	611	38,00	131	8,10		

*p<,05

4.9. Cinsiyet ve İdeolojiler Arasındaki İlişki

Mardin’de sosyoekonomik kimliklerin biçimlenmesinde cinsiyet ile dünya görüşü arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir (p<,05). Tablo-12’de bakıldığında dikkat çekici iki husus göze çarpmaktadır. Birincisi erkeklerin %25,70’i dünya görüşü olarak sosyalizmi seçerken kadınlarda bu oran %43,00 olarak gözlenmiştir. İkincisi kadınların %25,00’i dünya görüşü olarak dindarlık ve muhafazakârlığı seçerken erkeklerde bu oran %35,60 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler çerçevesinde geleneksel kimliklerin oluşumundaki belirgin etkisi olan dindarlık ve muhafazakârlığın erkekleri kadınlara önceleyen bir sosyal ve hukuki zemini işaret etmesi karşısında kadınların cinsiyetler arası mutlak eşitliği ön plana çıkaran sosyalizmi erkeklerden daha çok tercih ettiği gözlenmektedir.

Tablo 12. Cinsiyet ve dünya görüşü arasındaki ilişki

Cinsiyet	Dünya Görüşünüz Hangisidir?		Milliyetçilik		Liberalizm		Sosyalizm		Dindarlık/ Muhafazakârlık		Diğer		χ^2 57,664	p 0,00*
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Erkek	1006	62,50	189	18,80	73	7,30	259	25,70	358	35,60	127	12,60		
Kadın	603	37,50	106	17,60	42	7,00	259	43,00	151	25,00	45	7,50		
Toplam	1609	100,00	295	18,30	115	7,10	518	32,20	509	31,60	172	10,70		

*p< .05

Sonuç

İnsan ve toplulukların fiziksel veya manevi değerleri, dünya görüşleri, cinsiyetleri, sahip oldukları veya itibar ettikleri inanç normları veya inançsızlıkları, konuştukları dil, yaşadıkları coğrafya, doğuştan getirdikleri özellikleri, yaş, gelir ve eğitim düzeyleri, içine doğdukları veya edindikleri kültürler, ideolojik aidiyetleri, kimliklerini belirleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ve toplulukların kimlik oluşturma süreçlerinde etkili olan faktörler kimi bireysel kimi kolektif araçlar ve kurumlar yoluyla belirginlik kazanırlar. Bu kapsamda aile, sosyal çevre, toplum; eğitim kurumları; içinde bulunulan örgütlenmeler (dernek, vakıf, sendika vb); kitle iletişim araçları ve sosyal ağlar kimlik oluşturma süreçlerinde önemli roller üstlenen kurumlardır.

Bireyin gerçekliğini tanımlayan ve konumlandıran bir kavram olarak kimlik, geleneksel toplumlardan modern ve sonrası dönemlere kadar toplumsal ve kültürel bir var olma aracı olarak referansta bulunulan bir kavramdır. Dolayısıyla toplumsal yaşantı yapılarının üretim ve tüketim biçimlerine paralel olarak değişmesiyle, kimlik kavramının dinamikleri de değişmektedir. Modern yaşamın dayatmalarıyla toplumsal işbölümünün ve rollerin giderek

arttığı modern toplumlarda kimlik çoklu ve hareketli bir yapıya bürünmüştür. Modernitede bireyin kendini daha ziyade ‘öteki’ üzerinden kurguladığı görülmektedir. Kimliğini ‘öteki’ üzerinden kurgulayan birey, kimlik edinmek amacıyla seçimler ve tercihler yapmaktadır. Bu nedenle modern yaşamda kimlik sürekli oluşum halinde, değişime ve yeniliğe açık bir karakteristiğe bürünmüştür. Geleneksel ve modern kimliklerin geçmişten günümüze sosyoekonomik faktör ve kurumların etkisinde kaldığı ve kimliklerin ilk olarak aileden ve ailenin sahip olduğu değer ve normlar sayesinde biçimlendiği söylenebilir. Bununla birlikte birey ve bireylerden meydana gelen toplulukların eğitim, sosyal, siyasi ve ekonomik gruplar, mesleki örgütlenmeler aracılığıyla dini, milli ve diğer sosyoekonomik kimlikleri edindiği ve/veya mevcut kimliklerini dönüştürdüğü görülmektedir. Öte yandan gelenek ve modernleşme süreçlerinde şekillenen sosyoekonomik kimlikler kesin bir ayırım oluşturmamakta, geleneksel kimlikler günümüz dünyasında da bir şekilde modern yaşama eklemlenmekte ve varlıklarını sürdürmektedirler.

Mardin ilinde, elde edilen bulgulardan yola çıkılarak başta demografik faktörler olmak üzere birey ve topluluklara ait belirleyici faktörlerin sosyoekonomik kimliklerin oluşumunda gelenek ve modernlik bağlamında etkili oldukları tespit edilmiştir. Mardin’de bireylerin dini ve ideolojik bağlamda sosyoekonomik kimlik oluşumlarının cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi, yaş, yerleşim yeri gibi özelliklerin etkileşimi ile biçimlendiği görülmektedir.

Kaynakça

- Aka, A. (2010). Kimliğe teorik yaklaşımlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 17-24.
- Akgüner, T. (1991). Laiklik üzerine. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, (23-39), <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuihid/issue/1248/14649> (Erişim tarihi: 21.03.2019).
- Akto, A. (2014). Birlikte yaşamaya yönelik değerlerin Müslüman ve Hristiyanlar arasında gerçekleşme imkânı (Mardin İli Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 41-73.
- Aktürk, Ş. (2006). Etnik kategori ve milliyetçilik tek-etnili, çok-etnili ve gayri-etnik rejimler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (9/38), 23-57.
- Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altunışık, R., Coşkun, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Arslantürk, G. ve Dönmez, A. (2019). Siyasal ideolojilerin değerler ve bilişsel karmaşıklık düzeyi açısından karşılaştırılması. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 69-90.
- Bahadır, A. (2010). Dindarlığı etkileyen faktörler. Hayati Hökelekli (Ed.), *Din Psikolojisi* içinde, (s. 95-116), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bayındır, A. (2012). Kitab-ı Mukaddes’e ve Kur’an’a göre teokrasi ve laiklik. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, <https://dergipark.org.tr/> (Erişim tarihi: 15.03.2019).
- Bilge, Y. (1991). *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pagem Akademi.
- Çetin, İ. (2007). *Midyat’ta etnik gruplar: Kürtler, Mhalimler (Araplar), Süryaniler, Yezidiler, Türkler, Becirmaniler (Seyyidler) alan incelemesi*. İstanbul: Yaba Yayınları.
- D’encausse, H. C. (1992). *Sovyetlerde Müslümanlar* (A. Tekşen, Çev.) İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

- Erkanal, H. (2005). *Mardin'in Mezopotamya kültürleri açısından yeri ve önemi*, Tasın Belleği: Mardin içinde, İstanbul: YKY, (ss. 23-39).
- Gagez, A. E. (2010). *Pazarlama araştırmaları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk*, (B. Eranlı Behar ve G. Göksu Özdoğan, Çev.), İstanbul: Ant Yayıncılık.
- Günay, Ü. (2003). *Din Sosyolojisi* (6. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Mitoloji ile inanç arasında Ortadoğu dinsel gelenekleri üzerine yazılar*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Gürsoy, Ş. ve Çapcıoğlu, İ. (2009). Din-kimlik ilişkisi üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 3, 115-120.
- Güvenç, B. (1993). *Türk kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hall, S., (1998), "Kültürel kimlik ve diaspora", *Kimlik: Topluluk/ Kimlik/ Farklılık* içinde, (J. Rutherford, Der.; İ. Sağlamer, Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Haşiloğlu, S., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, (1), 19-28.
- Hervieu-Leger, D., (2006), "Sekülerleşme, gelenek ve dindarlığın yeni şekilleri: bazı teorik öneriler", (B. Solmaz ve İ. Çapcıoğlu, Ed.), *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* içinde, Konya, Ayna Yayınları.
- Karayiğit, N. (2017). Sosyo-ekonomik düzeyin psiko-sosyal gelişim ve dindarlığa etkileri. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 119-133.
- Karpat, K. H. (2014). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2013). Ekonomik yapı ve suç: bazı araştırma bulguları üzerine genel bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 290-298.
- Köktaş, Y. (2017). Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 143-158.
- Macit, M. (2016). İdeoloji üzerine felsefi bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 29-36.
- Monteil, V. (1992). *Sovyet Müslümanları* (M. Çamdereli, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mutlu, K. (1989). Bir dindarlık ölçeği (Sosyolojide yöntem üzerine bir tartışma). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 194-199.
- Sargent, L. T. (1999). *Contemporary Political Ideologies*. Orlando: Harcourt Brace College Publishers.
- Sarı, E. (2010). *Mardin'de kültürlerarasılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sesli, M. (2019), *İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Laiklik uygulamaları: karşılaştırmalı bir analiz*, İstanbul: Hiperyayın.
- Sezen, Y. (2004). *İslâm'ın sosyolojik yorumu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Smith, A., (1999), *Milli kimlik*, (B. S. Şener, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, M. (2015). *Anadolu'nun yitik halkı: Yezidiler*. İstanbul: Kitap ve Cafe Serüven Yayınları.
- Taş, K. (2004). Dindarlığa etki eden faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 63-83.

- Taştan, A. V. (1996). *Değişim sürecinde kimlik ve din*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tümkaya, S., Aybek B. ve Çelik M. (2010). Yoksul ailelerden gelen ergenlerde psiko-sosyal bir olgu olarak umutsuzluk ve boyun eğici davranışların incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 970- 983.
- Türk Dil Kurumu. (2019). İdeoloji, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 05.10.2019).
- Türk Dil Kurumu (2019). *İdeoloji*, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.10.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Temel istatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 02.03.2020).
- Uluç, A. V. (2007). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal ve siyasal yapısı: Mardin örneğinde siyasal katılım*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Voltan-Acar N., Yıldırım İ., ve Ergene T. (1996). Bireylerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45-56.
- Zengin, E. (2018). Althusser'in düşüncesinde ideoloji, özne ve bilinç ilişkisi. *Anasay*, (51-70).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Süleyman Demirel Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Etik Kurul Başkanlığı

Tarih: 09/06/2020 No: 68447

Destekleri için Doç. Dr. Cemal AKÜZÜM'e teşekkür ederim.